

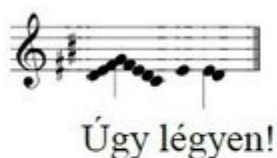
Fekete Csaba

HÉT HIMNUSZ AZ ÖREG GRADUÁLBÓL

A nap immár felvirradván (491)^[5]
nincs, utalás: Új világosság jelenék (301)

Valótlán '48-ban a forrásjelölés és az '50-es hivatkozás is. E vasárnap reggeli himnusz szövegének változtatásait sem nem igazolja, de nem is mentheti a hivatkozott forrás. Feltűnő a kezdet módosítása: Az nap feljövén immáran → A nap immár felvirradván. Ragaszkodni szoktak átírók is az ének kezdetéhez, ez könnyíti a folyamatos használatot és az emlékezést. '48-as énekeskönyvünk nem tartotta meg sem a kéziratos, sem a nyomtatott változat kezdetét.

Hallgat Csomasz Tóth Kálmán e reggeli himnusztól '71-ben. '50-ben mond annyit, hogy „BC [Batthyány- kódex], átdolgozása ÖG. Ez az alak L [Lőcse] 1682, fennmaradt 1806-ig.” Ez nem így van. Több hasonló értékű és egykorú vagy korábbi kéziratos forrásunk van a Batthyány graduál mellett, Keserői Dajka több helyről ismerhette a himnuszt. Ez a 20. század közepén még tisztázatlan volt. A lőcsei énekeskönyv 1675–1676-ben jelent meg, téves azonosításból ered az 1682-es kiadás feltételezése.^[6] Fontosabb, hogy nem állja meg a helyét a himnusz későbbi alakjára való hivatkozás. Pontos a lőcsei nyomtatás, a dallamot példásan szedik, az énekeket hitelesen őrzik. Szó szerint az Öreg graduált követi az 1673-as kassai kiadás (59–60).^[7] Az 1675/1676-os lőcsei kiadás szintén nem változtat. Egyetlen betűhibája felszólító mód helyett kijelentő mód: mértékljenek helyett mértéklenek. Nincs nyoma a '48-as változtatásoknak egyikben sem. A Lőcsére hivatkozás hiteltelen.

Kéziratos graduálok

*Immáran az nap feljövén
könyörögjünk az Istennek
hogy mind ez egész napon
bűntől minket megőrizzen*

*Nyelvünket megtartóztassa^[8]
bűnre hogy ne mozduljanak
szemeinket békéje*

Öreg graduál (1636) 179

Az nap feljövén immáran,
kérjük az Istent mindnyájan,
hogy ezen az egész napon,
bűntől minket oltalmazzon.

Nyelvünket megtartóztassa,
és az bűnre ne bocsássa,
szemeinket bétakarja,

<i>gonoszra ne nézzenek</i>	gonoszra nézni ne hagyja.
<i>Tiszták légyenek szíveink[9]</i>	Szíveink tiszták légyenek,
<i>gonosz bűnt bé ne végyenek,</i>	gonosz bűnt bé ne végyenek,
<i>kevélységet megenyhítsen</i>	kevélységet gyűlöljenek,
<i>ételt italt mértékeljen</i>	Ételt, italt mértékljenek.
<i>Hogy mikor az nap</i>	Hogy mikor az nap elnyugszik,
<i>elnyugszik</i>	és az éj elalkonyodik,
<i>és az éj elközelítend</i>	mi egészen tiszták légyünk,
<i>ez világon tiszták légyünk</i>	és ötet vígan dicsírjük.
<i>dicsérjük az nagy Úr Istent</i>	
<i>Dicséret[10] légyen Atyának</i>	Dicséret légyen Atyának,
<i>és egyetlen egy Fiának</i>	és egyetlen egy Fiának,
<i>szent Lélekkel egyetemben,</i>	és az mi Vigasztalónknak,
<i>és mind örökkön örökké. [11]</i>	kitől minden jók származnak.
<i>Úgy légyen.</i>	Úgy légyen.

Keserői Dajka a rímelés kedvéért változtatott. Elég sokszor. Huszár Gál közlése száz évvel korábbi a löcseinél, tiszteletet érdemel (1560/1561). Semmivel nem gyöngébb a Keserői Dajka-félénél, bárha nem mindenütt törekszik rímelésre, vagy tartalmi veszteség nélkül nem sikerült alkalmas rímet találnia. Sajnálatos a Lőcsének tulajdonított módosítás '48-ban.

Jobban illik mindkét költeményváltozat szövegéhez a díszesebb és szabadon áradó gregorián dallam, mint a kötött ritmusú változat. Az eredeti dallamhoz pedig a kevésbé díszes verselés társul készséggel, ilyen sorok: gonoszra nem mozduló nyelv, gonosz elől befedezett szem és naphosszat tisztán megtartott élet. Szükségtelen ehhez képest mind a három változtatás. Aki először látja e szószerkezeteket, gondot annak sem okoz megértésük (a verszak száma van zárójelben a sor után): Ételt, italt mértékljenek → Dobzódást ne szeressenek (3); és az éj elalkonyodik → És az éj béalkonyodik (4); Dicséret légyen Atyának, → Dicséret légyen Atyánknak (5). Nem értékesebb, sem nem költőibb és/vagy korszerűbb attól a himnusz, hogy '48 óta a kezdősorban nincsnapfeljötté, hanem van helyette virradta. Előzménye 18. századi, '48-ban mellőzött módosítás: A nap reánk felvirradván.

[5] Szokásos rövidítéssel és tételszámmal hivatkozom H. Hubert Gabriella *Répertoire de la poésie hongroise ancienne...* (Paris, 1992. Ad corpus poetarum) kötetére. *A nap feljövénimmáran — Jam lucis orto sydere*, RPHA 584. — Graduáljaink liturgikus besorolását is idézem: Ráday [44]: Hymni quotidiani ad matutinas preces. ♪ van! — Spáczai: Hymni quotidiani ad matutinas preces 165–166. — Kálmáncsai [50]: ♪ van! A keresztyéni gyülekezetben való istenidicséreték, 1. himnus — Huszár Gál 1560/1561 a1a (RMNy 160, illetve S146A): lam lucis orto sidere, ♪ van: [vasárnap reggeli himnusz]. — Öreg graduál: Ad matutinas preces. A liturgikus besorolás egységesen mindennapos reggeli (hajnali) himnusz. Kevés az eltérés a kéziratos források között. — A Kálmáncsai graduált (1622–1624) Ferenci Ilona kiadásában (Kecskemét, 2005) és eredetiben is használtam; a Ráday graduált (1620-as évek) szintén az ő kiadásában (Musicalia Danubiana 16.) és eredetiben, a Batthyány graduált (1620-as évek) Volf György szövegkiadásában (Nyelvemléktár XIX.) és mikrofilmen, a Nagydobszai graduált (1600 körül) mikrofilmen és eredetiben, a kiadatlan Spáczai graduált (1617) szintén eredetiben (Egyházkerületi Nagykönyvtár, Debrecen, R 505).

[6] RMK I. 1183. Hét példányát ismerjük. A címlaptalan sárospataki példányra Csomasz Tóth Kálmán idején még az RMK I. 1287–1288 szerint hivatkoztak, ez téves. Azóta törölte a bibliográfiai szakirodalom az 1682-es kiadást. Vö. H. Hubert Gabriella: A régi magyar gyülekezeti ének. Universitas, Budapest, 2004, 219. (Evangélikus Gyűjteményi Kiadványok 2. Historia Litteraria 17.)

[7] RMK I. száma nincs, korábban nem volt belőle ismert példány; az Egyházkerületi Nagykönyvtár, Debrecen, unikumát az Országos Széchényi Könyvtár RMK I. 1145/A belkörü nyilvántartási számmal jelöli. — Felirata szintén Ad matutinas preces.

[8] Spáczai: megtartóztassad —

[9] Kálmáncsai: mi szíveink —

[10] Kálmáncsai, Huszár Gál 1560/1561: Dicsőség

[11] Spáczai: most és örökkön örökké; — Kálmáncsai, Huszár Gál 1560/1561: egy bizony örök Istennek

Igaz Bíró, nagy Úr Isten (490) [12] nincsen, utalás: Örvendezzen már e világ (330)

Keserői Dajka újrarímelve három versszak. '48-as énekeskönyvünk forrása tehát az Öreg graduál nem lehet. Így a forrás jelölése '50-ben sem hiteles. '71-ben nem magyarázza Csomasz Tóth Kálmán, hogyan és miért lett háromból kilenc versszak. 1560-ban Huszár Gál szövege szó szerint a kéziratos graduálkéval azonos, dallama az alábbi (elcsúsztott egy részlete). Három versszakos a lőcsei énekeskönyv himnusza is (1675/1676: 65). 1700. utáni lehet a bővítés.

Azonban a későbbi forma sem kevésbé értékes. Gyakori a 16–18. századból örökített, és soká, vagy egészen a 19. századig énekelt, később toldott (máskor kurtított) ének. Fűződhet Lőcséhez a toldalékolása vagy részbeni újraköltése? Tisztázatlan. Akkor sem jelölhető bővítetlen alak a toldott forrásaként, hitelesen nem fogható rá az Öreg graduálra és Keserői Dajka Jánosra.

Úgy légyen!

Kéziratos graduálok

*Igaz Bíró, nagy Úr Isten,
ki állatokat el rendelsz,
az regvelt világosítod,
és az délt meg melegíted*

*Oltsd meg patvarkodóknak tűzét,
vedd el bűneinknek terhét,
adj egységet minékünk, [13]
és adj lelki békességet.*

*Dicsőség légyön Atyának,
és az ő egy szent Fiának,
és a szent Lélők Istennek,
most és örökkön örökké,
Ámen. Úgy légyön.*

Öreg graduál (1636) 181

Igaz bíró, nagy Úr Isten,
ki állatsz mindent jórendben,
reggelt napfénnel derítéd,
és az délt megmelegíted.

Oltsd meg patvarinknak tűzét,
vedd el bűneiknek terhét,
adj minékünk egészséget,
lelki, testi békességet.

Dicsőség néked, Atyánknak,
és egyetlen egy Fiadnak,
tisztesség adassék annak,
ki tutora az árváknak.
Úgy légyen.

Ismételten találkozunk azzal, hogy megkurtít énekeket a későbbi szerkesztő sorokkal, sőt több versszakra terjedő törléssel is, néha igazításra hivatkozva, máskor semmire sem. Itt a két versszaknyi himnuszt és hozzá tartozó doxológiát háromszorosára bővítve közli '48-as énekeskönyvünk. Forrása nem az Öreg graduál, hanem az öreg debreceni énekeskönyv [14] 48. számú himnusza, a hetedszakiak sorában az első. Lássuk bizonyáságul, mert ezt vette át énekeskönyvünk!

Igaz Bíró, nagy Úr Isten!

Ki állatsz minden jó rendben:
Reggel, délt, estvét rendelte,
S híveidnek megszentelted.

2 Krisztus! hívek megtartója Egeknek igazgatója, Mindeneknek alkotója, Te vagy bölcsen formálója.	6 Hogy mi csak tiéid légyünk, Téged szüntelen dicsérjünk; Légyen szeretet mibennünk, Egymás közt egyesek légyünk.
3 Szent Lélek, egy igaz Isten! Ki lakol minden hívekben, Tartasz mindent igaz rendben: Tőled függ minden keresztyén.	7 Oltsd meg patvarinknak tüzét; Vedd el bűneinknek terhét: Adj minékünk csendességet, Lelki testi békességet.
4 Szent Háromság, egy Istenség! Ki vagy mindenre elégség, Csak tiéd minden tisztesség, Néked adassék dicsőség.	8 E világon úgy élhessünk, Hogy bűnünkben el ne vesszünk; Hanem mennyégbe mehessünk, S veled örökké élhessünk.
5 Te teremtettél bennünket: Bírd hát jóra életünket, Ne nézd gyarló esetünket, Segéld erőtlenségünket.	9 Dicsőség légyen tenéked, Menny, föld magasztaljon téged: Mert mindenekre kegyelmed Mint a bő árvíz, kiterjed.

Látványosan igazolódik itt, hogy csupán hivatkozik az Őreg graduálra énekeskönyvünk, valójában későbbi forrást követ, többnyire szó szerint.

[12] *Rector potens verax Deus*, RPHA 562 — ♪ van, *Lauda mater ecclesia*. — Huszár Gál 1560/1561 Regveli éneklések b2b — *Rector potens*, [kedd], ♪ is van; — Kálmáncsai [52]: Minden napra magán való himnuszok, A keresztyén gyülekezetben való *isten*i dicséreték. 3. Hymnus, *Rector potens*, ♪ is van; – Spáczai: 167, *Hymni quotidiani ad matutinas preces*, Tertius, ♪ nincs, de az első himnusz fölött megvan ugyanez a dallam; — Ráday [46]: *Hymni quotidiani ad matutinas preces*, 3. Hymnus, ugyanez ♪ a 2. Hymnus fölött van.

[13] Spáczai: adj egyességet minékünk — Huszár Gál 1560/1561: ugyanígy.

[14] Változatlanul nyomtatták 1723–1817 között. 1778-asnak azért mondja Csomasz Tóth Kálmán, mert ekkor közöltek először dicséretdallamokat. Azután is volt dallamtalan változata. A 17. század végére kialakult ez a típus. Vö. Fekete Csaba: *Az Őreg Debreceni Énekeskönyv keltezése*. Magyar Egyházzene IV (1996/1997) 55–58.

Jézus Krisztus, mi királyunk (365)[15] ♪ Jer, temessük el a testet (415) — Wittenberg, 1544

Kevés mennybemeneteli himnuszunk egyike. Figyelmet érdemel, mert a századok folyamán elhalványult ez az ünnep a Pünkösöd–Szentháromság-vasárnapi szakasz háttérében. '48-as énekeskönyvünk hivatkozása itt sem hiteles. Keserői Dajka átírta a kéziratosságból örökölt himnusz, ismeretlen változatot is használhatott.

'50-ben Csomasz Tóth Kálmán Délvidék énekeskönyvére utalt. Délvidék pedig az öreg debreceni énekeskönyvet nevezi meg forrásként, nem az Öreg graduált. '48-as énekeskönyvünk nem így tett. '71-ben nincs szó erről a himnuszról sem.

Úgy légyen!

Kálmáncsai graduál

*Jézus Krisztus, mi váltságunk,
szeretetünk kívánságunk,
nékünk teremtő Istenünk,
ki emberré lélt érettünk. 1*

*Pokol kapuit eltöréd,
te foglyaidat megmentéd,
győzedelmessé és tevéd
szent Atyádnak engeszteléd.*

*Ez máj nap fényes ködben
ki felmenél² magos mennyben
hatalmas győzedelemben
uralkodol dicsőségben*

*Zöng³ az ég nagy dicsérettel
az szent angyalok sereggel
egyetemben az szentökkel
téged dicsérnek énekkel.⁴*

*Győzedelmes király Krisztus
ki fogva víd fogságunkat⁵
bocsásd minékünk Szent Lelked⁶
lelki testi ajándékát.*

*Te légy minékünk örömünk,⁷
te vagy jüvendő jutalmunk,
benned légyön dicsőségünk,
mennyben tégedet nézhessünk.*

*Dicsőség néked Úr Isten,
ki fölmenél magos mennyben
dicsérünk téged mindönkör
most és örökkün⁸ örökké,
Úgy légyen,*

Öreg graduál (1636) 118

Jézus Krisztus, mi királyunk,
teremtőnk és kívánságunk,
megváltónk és vidámságunk,
ki testben öltözél értünk.

Honnan érdemlettük tőled,
hogy bűneinket elvégyed,
a szörnyű halált megszenvedd,
ez világot kedvedben vedd.

Pokolra értünk leszállál,
fogságból kiszabadítál,
az halálból feltámadál,
mennyben nékünk helyt fogadál.

Kérünk azért édes Urunk,
légy szószóló miérettünk,
és mikor innét kimúlunk,
adjad szent színedet látnunk.

Dicsőség légyen Tenéked,
Atyádnak egyemben véled,
áldassék az te Szent Lelked,
kit nálunk hagyál helyetted.
Úgy légyen

szövegváltozat.

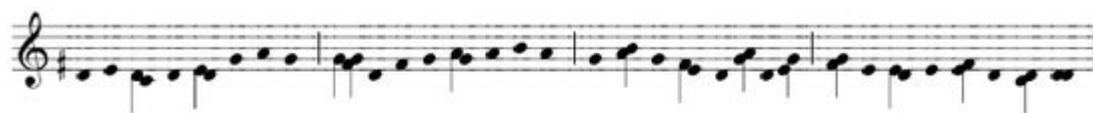
Helyreállításra törekszik '48-as énekeskönyvünk máskor. Ezen himnuszok szövegét tekintve nem. Nincs hitvallási vagy költészeti ellenjavallat az 1700 táján betoldott második versszak miatt. Inkább kérdéses az, hogy vajon nem kár-e a kéziratos változathoz elhagyott versszakok tartalmáért?

E himnusz forrása sem az Öreg graduál, hanem az öreg debreceni énekeskönyv 33. számú mennybemeneteli himnusza. Szövege változtatás nélkül került bele énekeskönyvünkbe.

[15] Jesu nostra redemptio RPHA 673 — Kálmáncsai [38]: Sequitur hymni in die Ascensionis, alius ad eadem; itt is egyetlen dallam van, a [37] fölött, a Mostani nagy innep, de az tizenegyes sorokból áll, ezért tehát nem alkalmazható; — Ráday [27]: Hymnus in die Ascensionis, alius ♪ [26] fölött, Mostani jeles ünnepnap; — Spáczai 150–151: Hymnus de ascensionem, ad vespas. Aliud de eadem. ♪ nincs, korábban látható szintén a Mostani ékes innepnap (145).

Jövel, teremtő Szentlélek (373)[16] ♪ Wittenberg 1524

Hrabanus Maurus (776–856) pünkösdi himnuszának magyar változatai közül valóban maradandó az Öreg graduálbeli. Református gyülekezeti énekeskönyveinkben ez öröklődött változatlanul.

Á-men! Úgy légyen!

Á-men! Úgy légyen!

Spáczai graduál[17]

*Jövel, vigasztaló Szent Lélek
Isten,
és az te híveidnek szíveket
bétöltsed te szent ajándékokkal
őket újítván*

*Ki vigasztalónak mondatol,
és felséges Isten ajándékának,
élő kútfű és tűz, szeretet
és nekünk lelki örömünk
Te vagy szívünknek világa,*

Öreg graduál (1636) 129

Jövel, Teremtő Szent Lélek,
és híveiddel légy vélek,
szent ajándékokkal szíveket,
újuljon, és teljesedjék.

Ki ható vigasztalónak
és Isten ajándékának,
avagy hétajándékúnak,
Isten jobb keze ujjának —
mondatol élő kútfőnek,

*minket tart bűnnek soksága,
ne légyünk ördögnek országa,
az Krisztusnak érdeméért.*

*Hitöttségünknek bűnét,
kegyetlenségünknek terhét
rontsd el kárhozatnak kötelét,
az Krisztusnak érdeméért.*

*Viseljed az mi gondunkat,
néked adtuk mi magunkat,
vezérljed az mi utunkat.
az Krisztusnak érdeméért.*

*Szent Lélek Isten irgalmazz,
és minden bűntől oltalmazz,
kárhozat ellen légy nagy támasz,
az Krisztusnak érdeméért.*

*Minden keserűségünkben
és életünknek rendiben
bátoríts minket hitünkben,
az Krisztusnak érdeméért.*

*Az igaz hitnek gyümölcsét,
az szeretet egyességét
plántáljad mindenütt jó hírét,
az Krisztusnak érdemében.*

*Setéségünknek nagyvilága,
mi szívünknek nyájassága,
lelkünknek légy boldogsága,
az Krisztusnak érdeméért*

*Szent Lélek, kérünk tégedet,
oltalmazd az te Igédet,
esmérhessünk meg tégedet,
az Krisztusnak érdeméért.*

*Dicsőség Attya Istennek,
mi Urunknak, Jézus Krisztusnak,
az Szent Lélek Úr Istennek,
szent Háromság egy Istennek,
Úgy légyen,*

tűznek és lelki kenetnek,
Atyának ígíretinek,
és az igaz szeretetnek.

Gerjessz világot elménkben,
önts szeretetet szívünkben,
erősíts minket testünkben,
és nagy erőtlenségünkben.

Adj nekünk teljes örömet,
üdvösséghezó kegyelmet,
köztünk minden gyűlölséget,
ronts el, és adj egyességet.

Távoztasd ellenségünket,
és add meg békességünket,
mindenkor vezérelj minket,
utálhassuk bűneinket,

Adjad ismérnünk az Atyát,
és az ő egyszülött Fiát,
és hinnünk, hogy mindkettőtől,
szentől származol vég nélkül.

Dicsőség az egy Istennek,
Atya, Fiú, Szent Léleknek,
kedves ajándéka ennek,
lakjék szívében mindennek.
Úgy légyen.

Az öreg debreceni énekeskönyv szó szerint egyezik az Öreg graduállal, így a '48-s közlés sem tér el. Jó változtatás ki ható vigasztalónak helyett hathatós vigasztalónak (2) — tudniillik mondatol —, mert a vonatkozó névmás után az állítmány csupán a következő versszak elején következik, így könnyebb a megértés. Sodró erejű a darabos változat is. Ismétlődő sora: az Krisztusnak érdeméért. Összevonására, tömör újraköltésére nem született kísérlet a 17. század óta.

[16] Veni creator Spiritus, RPHA 706 — Spáczai 155–157: Hymni in festo Pentec, ♪ is van; — Kálmáncsai [39]: előtte [37] Mostani nagy innep ♪ van, Sequuntur Hymni in die Ascensionis; — Ráday [28]: In die Pentecostes, ♪ szintén van, lásd föntebb.

[17] A kéziratosságot szemléltesse az alábbi két változat, a kettő csupán nyelvjárási szóalalakokban tér el:

Ráday graduál

Jövel, vigasztaló Szent Lélek Isten,

és az te híveidnek szíveket

bétöltsed te szent

ajándékkal őket újítván

Ki vigasztalónak mondatol,

és felséges Isten ajándékának,

élő kút és tűz, szeretet

és nekünk lelki kenyerünk.*

Hét ajándékónak mondatol,

és Istennek jobb keze ujjának,

és ő ígértinek, az te

beszédeddal minket erősíts.

Gerjessz fel minket, bocsáss minékünk

szívünkben szeretetet,

*és az mi testünknek erőtelen voltát
megerősítsed.*

Távoztasd el tőlünk ellenségünket,

és adj békességet,

hogy az te vezérlésedből

eltávoztathassunk minden bűnöket.

Adj örömeket, adjad

szent malasztodnak* jeles ajándékát,

ronts el minden háborúságot,

és adj jó békességet az mi lelkünknek.

Adjad megismernünk az Atya Istent,

és az Fiú Úr Istent,

hogy téged mindkettőtől mi higgyünk

származni minden időben,

Légyen dicséret Atyának,

és Fiúnak, Szent Lélek Istennek,

Kálmáncsai graduál

Jüvel, vigasztaló Szent Lélök Isten,

és az te híveidnek szívöket

bétöltsed az te szent

ajándékkal őket újítván

Ki vigasztalónak mondatol,

és felséges Isten ajándékának,

élő kút, és tűz, szeretet,

és nekünk lelki kenetünk.

Hét ajándékúnak mondatol,

és Istennek jobb keze ujjainak,

és ű ígértinek, az te szent

beszédöddel minket erősíts.

Gerjessz fel minket, bocsáss minékünk

szívünkben szeretetöt,

*és az mi testünknek erőtelen voltát
megerősítsd.*

Távoztasd el tőlünk ellenséginket,

és adj békességet,

hogy az te vezérlésödből

eltávoztathassunk mindön bűnöket.

Adj jó örömeket, adjad

ígéretödnök jeles ajándékát,

ronts el mindön háborúságot,

és adj békességöt az mi Lelkünknek.

Adjad megismernünk az Atya Istent

és az Fiú Istent,

hogy téged mind az kettőtől mi higgyünk

származni minden időben.

Légyen dicséret Atyának,

és Fiúnak, és Szent Lélök Istennek,

*kinek az ő szent ajándékát
minékünk elküldje az Fiú Úr Isten.
Úgy légyen.*

*kinek az ű Szent ajándékját
minékünk elküldje az Fiú Úr Isten.*

Mennyei Ige, jelenél (309)[18] ♪ nincs, utalás: Új világosság jelenék (301)

Újólág szembesülünk azzal, hogy '48-ban az Öreg graduálból valónak jelez énekeskönyvünk egy himnuszt, mégis későbbi szövegváltozatot közöl. Nem mindig világos, hogy a hosszabb időn át több változatban terjedő himnuszoknak végül melyik változata volt az alapul vett, amelyen idővel történhetek módosítások, nem ritkán említetlenül. '48-ban nincs a mutatóban az Öreg graduálból valók között ez az adventi himnusz. '50-ben nincs Csomasz Tóth Kálmán mutatójában sem, de ugyanott az mondja, hogy „BC-beli változat átdolgozása ÖG-ből, kevés igazítással”. Az ének alatt meg ezt olvassuk: „V–VI. századi latin himnuszról, Öreg Graduál, 1636”! Tudniillik két változat van az Öreg graduálban és a kéziratokban, meg több énekeskönyvben; [19]ellenben csak egy az öreg debreceni énekeskönyvben. Itt a 3. sorszámú adventi himnuszban ötvözta a korábbi két alakot az énekeskönyv valamelyik 1710–1720 körül megjelent elődje, hét versszakos. '48-as mutatónk hiányos, a 16. századi forrásokat sorolja, a 18. századiakat nem. A lőcsei énekeskönyveket sem. Erényei és hitvallási fontossága ellenére '71-ben nincs méltatása ennek az adventi himnusznak sem. Lássuk előbb az Öreg graduál 16. századi eredetű himnuszának két változatát, majd néhány másikat összehasonlításul.

Úgy légyen!

Ötstrófás változat

Mennyei Ige jelenél,
örök Atyától kijövé,
testet magadra felvévél,
kezdet után sok üdövel

Világosítsd elméinket,
szenteld meg mi szíveinket,
hogy érthessük szent igédet,
útálhassuk bűneinket.

Hogy mikor eljössz itélni,

Hatstrófás változat

Mennyből az Ige lejöve,
régén Atyától kijöve,
születék üdvösségünkre,
és fogságunkból kimente

Te vagy Atyának Igéje,
kit Ádámnak megígére,
és Ábrahámnak hirdete,
Dávidnak is megjelente.

Bocsásd meg azért bűnünket,
világosítsd meg szívünket,
erősítsd bennünk hitünket,
nyerhessük üdvösségünket.

Jelentsd meg nekünk Igédet, [20]
kiből hihessünk tégedet,
és légy minékünk éppület,
út, igazság, örök élet.

Hogy mikor itélni eljössz,

szívek titkait kivenni,
az jóknak minden jót adni
az gonoszokat büntetni,
Akkor tőled bűneinkért,
ne vess el, lám te azokért
magas keresztfán ontál vért,
sőt üdvözíts érdemedért,

Dicsíret és nagy dicsőség,
adassék néked tisztesség,
ki Atyával egy Istenség,
szent Lélekkel vagy egy
felség.
Úgy légyen.

légy kegyelmes fiaidhoz,
és vígy minket szent Atyádhoz,
életeddel ajándékozz.

Dicsősség Atya Istennek,
és tenéked Igijének,
dicsíret az szent Léleknek,
szent Háromság egy Istennek,
Úgy légyen,

Az öreg debreceni énekeskönyv összevont változatát követte '48-as énekeskönyvünk, nem az Öreg graduált, mégis rá hivatkozik. Változtatott is a szövegen.

Mennyei Ige, jelenél,
örök Atyától kijövel,
Testet magadra felvevél
Kezdet után sok idővel.

2 Te vagy Atyának Igéje,
Kit Ádának megígére;
És Ábrahámnak hirdete,
Dávidnak is kijelente.

3 Világosítsd elméinket,
Szenteld meg mi szíveinket;
Hogy esmérhessünk
tégedet,
Utálhassuk bűneinket.

4 Erősítsd bennünk hitünket,
Nyerhessük idvességünket,
Te légy minékünk épület,
Út, igazság, örök élet:

5 Hogy mikor eljössz ítélni,
Szívek titkát felfedezni,
A jóknak minden jót adni:
A gonoszokat büntetni.

6 Akkor tőled bűneinkért
Ne vess el: lám, te azokért,
Magas keresztfán ontál vért:
Sőt idvezíts érdemedért.

7 Dicséret és nagy dicsőség,
Adassék néked tisztesség,
Ki Atyával egy Istenség,
Szent Lélekkel vagy egy
Felség.

Az 13, 5–7. versszak az Öreg graduál rövidebb (ötstrófás) változatával egyezik. A 2. versszak a hosszabb hatstrófással. Némi változtatással, de szintén innen való a 4. versszak.

Keserői Dajka a rövidebb változatot verselte meg. Nem tudhatjuk, hogy látott-e olyan kéziratot, amelynek eltérő sorai támogatták újra-rímelését. A hosszabb változat fél évszázaddal előbb megjelent a Komjáti graduálban,^[21] szinte szó szerint egyezik az Öreg graduállal. Kellott, hogy legyen a rövid változatnak 1600 előtti, de mára ismeretlen előzménye, esetleg a hosszabbénál korábbi. 1635-ben látott napvilágot Lócsén, ^[22] új átdolgozásnak semmi jele. A kéziratok graduálokban is így találjuk e himnuszokat, ezekről sorra kiderült, hogy csekély kivétellel 16. századi forrásokat követnek. Ezeket H. Hubert Gabriella repertoriuma is 1600 előttiként regisztrálja. Milyen tehát a nyomtatott alak kapcsolata a kéziratok forrásokkal? Az eddig is figyelt graduálok változatait látjuk alább, köztük kettőt a Kálmáncsai graduálból, a többit a Nagydobszai, Ráday/Batthyány, Spáczai graduálból. A dallam is a Spáczai graduálban van; az ámen megoldását az Úgy légyen fölé jegyzett kéziratok neuma tisztázza. Mennyire hiteles a dallam társítása? Ezt

többek között támogatja az, hogy a Ráday graduál a dallamot is közli a Zakariás énekéhez, ott szintén ez után következik az alábbi rövidebb és hosszabb himnusz, és ezt ugyanígy találjuk az Öreg graduálban. Erősíti ezt az Eperjesi graduál is. Nincs mindig utalás arra, hogy milyen dallamra énekeljük a sorban következő himnusokat. Az alius többnyire azt jelenti, hogy az Áldott Izráelnek Ura (Canticum Zachariae) dallama az utána másolt himnusokhoz is szolgál, ez az Eperjesi graduálban egyértelmű; az Ex cantico Zachariae strófikus változatát nem a Corde natus dallamára kell énekelni, hanem az ad notam szerint Az idvözítőt régenten dallamára, ez hangjegyesen is megvan ugyanott.[23]

Ötstrófás változat
(RPHA 108)

*Atya Istennek Igéje,
örök Atyától kijöve,[24]
ki ez világra születél,
Idő utolsó részéből[25]*

*Világosítsd meg szívünket,
és szent Léölkkal erősítsd,
hallván az te szent Igédet,
Távul legyenek bűneink.*

*Hogy mikor eljössz ítélni,
mindön szív titkait kivenni,
adván mindön jót az jóknak,
az gonoszoknak gyötrelmet,
Akkor az mi bűneinkért,
ne vess el szent színed elől;
de minket az igazakkal
részesíts örök étellel.*

*Dicséret és nagy dicsőség,[30]
Atyának és szent Fiának,
és szent Léők Úr Istennek,
mast és örökkün örökké.
Úgy légyön.*

Hatstrófás változat
(RPHA 888)

*Mennyből az Ige lejöve,
régen Ayától kijöve,
születék üdvösségünkre,
és fogságunkból kimente*

*Te vagy Atyának Igéje,
kit Ádámnak megigére,
és Ábrahámnak hirdete,
Dávidnak is megjelente. [26]*

*Bocsásd meg azért bűnünket,
világosítsd meg szívünket,
erősítsd bennünk hitünket,
nyerhessük üdvösségünket. [27]*

*Jelentsd meg nekünk Igédet,
kiből hiessünk tégedet,
és légy minékünk éppület,
út, igazság, örök élet.*

*Hogy mikor ítélni eljössz,[28]
légy kegyelmes fiaidhoz,
és vígy minket szent Atyádhoz,
életteddel ajándékozz.[29]*

*Dicsőség Atya Istennek,[31]
és tenéked Igéjének,[32]
dicséret az szent Léleknek,
szent Háromság egy Istennek,[33]
Úgy légyen,*

A hosszabb himnusz pontosan egyezik Huszár Gál kiadásával.[34] A kéziratos másolatokkal való egyezés régi és eléggé megállapodott hagyományozás jele. A rövid változat szintén korábban elterjedhetett, eltér a Keserői Dajka-félétől. Egyik sem későbbi a 16. század hatvanas–hetvenes éveinél. Nyelvallapotuk nem 17. századi, régies szóalakjaik szinte illenek a kódexek korába.

Lehet a rövid változat (közvetett, korai) elődje a Döbrentei kódex négystrófás változata.

[35] Nem ismerjük közvetlen hatás bizonyítékát, általában a szertartási himnuszoknak a reformáció előtti és későbbi alakja között nincs közvetlen kapcsolat.

Felséges ige származván	Mikorra bíró jövendesz
régen atyától kijövén	mellyöknek töttét megtudnod[40]
világnak szilvén segejtés[36]	vétkezetekért fizetned
hajlott időnek folyásán.	országot jóknak és igaznak.
Világoh immár mellyököt[37]	Tehát bűnért ne gyetressönk
meggerjesszed szerelmeddel	bínöknek érdeme szerint
hogy új híreket[38] hallván	de mi légyönk bódogokkal
Megtilogyék minden bintől[39]	örök mennyekben részessé.

Nyomatékos e himnusz egy hitvallási (teológiai) mozzanat miatt. Állást foglaltak az első ökumenikus zsinatok Jézus személyének és imádatának kérdésében; elvetették a szakadár nézeteket a testet-öltésről (incarnatio), valamint a Jézus Krisztus kettős természetéről (isteni és emberi). Különböző mozgalomok vagy egyiket tagadták, vagy másikat. Csak Jézus egyetlen természetét ismerték el. Vitatott volt többféle módon az is, hogy vajon megkülönböztethető-e, elegyül-e, vagy éppen egygyé olvad-e a két természet? A Niceai (Nikaja) és Konstantinápolyi zsinat és hitvallása erre próbált végleges döntéssel felelni. Utal rá a II. Helvét Hitvallás több szakasza. A hitvallás kiadásában századokon át megjelent a Niceanum és a Niceo-Konstantino-politanum. A himnuszok eme teológiai háttérben, és ilyen álláspontok hitvalló és költői megnyilvánulásai.

[18] Verbum supernum prodiens, a Patre olim exiens, RPHA 888 In Dominicis Adventus ad nocturnum hymnus

[19] Mindkettő az Öreg graduál (1636) 3. levelén van. — A „Frankfurtban” (valójában Sopronban) nyomtatott 1730-as énekeskönyv himnuszai között a 3. számú Mennyei Ige jelenlétstrófás, a 4. számú Mennyből az Ige le-jöve pedig 6 strófás! Ez az eltitkolt impresszummal nyomtatott énekeskönyv valamelyik 1710–1722 között megjelent debreceni kiadást másolta.

[20] Tudjuk Geleji Katona Istvánnak a graduálhoz csatolt hibajegyzékéből, hogy az í-ző szóalakok a nyomdász nyelvjárása és önkényes helyesírási gyakorlata miatt találhatóak a szövegben, illetve ezeket nem javította a korrigálás során.

[21] RMNy 353, 149a — erre '50-ben nem utalt Csomasz Tóth Kálmán. Az RMDT I-ben említi (755, jegyzetekben sem sorolt énekek jegyzékében), hogy a 4 × 8 méretű himnusz Huszár Gálnál dallam nélkül jelent meg, és megvan több kéziratos graduálban. A Spáczai graduál dallamára az RMDT II. sem utal.

[22] RMNy 1628, 14

[23] Vö. Eperjes [43], [87], [88]. — Ferenczi Ilona kiadásának sorszámai szerint hivatkozom (Musicalia Danubiana 9.) — Köszönöm Karasszon Dezsőnek, hogy figyelmeztetett a Zakariás éneke hangsúlyos szerepére. Az RMDT II. 83. jegyzete halványan szintén utal a Verbum supernum prodiens protestáns használatára a ZTT VI. 194. nyomán.

[24] Ráday, Batthyány és Spáczai: örök Atyától kijövél

[25] Ráday és Batthyány: idő utolsó részében

[26] Komjáti 1574 (RMNy 353): Ábrahámnak, Dávidnak jelenté, | végre minékünk elküldé. — Nagydobszai, Ráday, Batthyány és Spáczai: Dávid Ábrahámnak jelenté, | végre minékünk elküldé.

[27] Komjáti 1574: mutasd Atyádnak kegyelmét. — Nagydobszai, Ráday és Batthyány: erősítsd bennünk hitedet, | mutasd Atyádnak kegyelmét

[28] Komjáti: mikoron ítélni eljössz — Nagydobszai, Ráday, Batthyány: Hogy mikor eljössz ítélni— Spáczai: És mikor eljössz ítélni

[29] 1574: étellel megajándékozz — Spáczai is: ételleddel ajándékozz

[30] Spáczai: Dicsőség és nagy dicséret

[31] Spáczai: Dicsőség légyen Atyának

[32] Ráday, Batthyány és Spáczai: tisztesség ő szent Fiának

[33] Komjáti: ki él örökké mennyekben, ámen. — Spáczai: ki él örökké mennyégben, úgy légyen.

[34] Komjáti 1574, 149

[35] RPHA 407 — Nyelvelmléktár XII; Régi Magyar Kódexek 19

[36] e világ megsegítésére születvén

[37] világosítsd meg keblüket

[38] a jó hír, az evangélium hirdetését meghallva

[39] minden bűntől eltiltassék

[40] hogy megtudd mindenki tetteit

Nagy hálát adunk, kegyes Atyánk, néked (508) [41] ♪ nincs, utalás: Nagy hálát adjunk az Atya Istennek (225)

Eltűnt a himnusz eredeti kezdete: Felséges Isten, mennynek földnek Ura, a két kezdő versszak hiányzik '48 óta, és az Estvéli énekek csoportjába sorolta ezt a himnuszt énekeskönyvünk. Hogyan? Össze-vissza forgatva. Alkalmas a felforgató tevékenység énekeskönyvet szerkesztő módjának szemléltetésére. Csereberélve következnek a meghagyott versszakok, az eredetihez képest ilyen rendben: [4], [5], [3], [6–11]. Ezen túl kevés a meghagyott szövegben a változtatás. Jellegzetes ez a záró versszakban (9): Megkonfirmálja → Megkoronázza. Mai magyar reformátusságunk számára vajon a 20. század közepén a konfirmáció teljesen érthetetlen archaizmusnak tűnt, azért feltétlenül át kellett nevezni?

Szombati és vasárnapi himnusz öröklődött a teremtés hét napjára valók közül. Hetet kezdő és záró. Az Öreg graduál csupán a vasárnapit ismerte, vagy elutasította valamiért a hasonló kezdetű, de eltérő tartalmú szombatit. Nem tudjuk kimutatni, de talán Huszár Gál énekeskönyveit sem Keserői Dajka János, sem pedig Geleji Katona István nem ismerte. A kéziratosság a szombatnapi himnusznak is megállapodott szövegét örökítette, talán korábbi időből. [42] A '48-ban törölt záró versszak naponta ismétlődött. Ezt Keserői Dajka is elhagyta valamiért. Másként szó szerint egyezik a Komjáti graduál(62a–b) közlésével, kivéve egyetlen sort.

Ámen! Úgy légyen!

Batthyány/Ráday graduál

*Felséges Isten, mennek földnek Ura,
ki mindeneknek vagy teremtő Atyja,
a magas égnek szépen alkotója
és vagy Bírója.*

*Az mi kedvünkért az szép fényes nappal
te megruházád az eget nappal
és az éjszakát az világos holdval,
mint egy lámpással.*

*Hogy megnyugosson az mi
munkáinktól,
törődésinktől és fáradságinktól,
néha peniglen mi nagy bánatinktól
és siralminktól.*

*Nagy hálát adunk kegyes Atyánk néked,
hogy te ez napon nekünk azt engedted,
nagy szép békével élénk te előtted,*

Öreg graduál 178–179

Felséges Isten, mennynek földnek Ura,
és mindeneknek vagy teremtő Atyja,
az magas égnek szépen alkotója,
és vagy bírója.

Az mi kedvünkért az szép fényes nappal,
te megruházád az eget azzal,
és az éjszakát az világos holddal,
mint egy lámpással.

Hogy megnyugosson az mi munkáinktól,
törődésinktől és fáradságinkról,
néha peniglen mi nagy bánatinktól,
és siralminktól.

Nagy hálát adunk kegyes Atyánk néked,
hogy te ez napon nekünk ezt engedted,
nagy szép békével élénk te előtted,

dicsőség néked.

*Immár az napnak az ő kezdetében
néked könyörgünk Atyánk, igaz hitben,
segíts meg minket mi könyörgésünkben,
áldj meg lelkünkben.*

*Hogy tiszta szívből áldhassunk tégedet,
szép énekszóval dicsérjük nevedet,
józan elmével imádhassunk téged,
mint Istenünket.*

*Az setét éjnek reánk jövésében,
adjad, hogy lelkünk ne légyen setétben,
se pedig hitünk tökéletességben,
és tévelgésben.*

*Hogy az mi testi szemeink elhunnak,
Lelki szemeink reád vigyázzanak,
Az mi bűneink mind elaludjanak,
És meghaljanak.*

*Tartsd tisztán, Uram, testünket, lelkünket,
őrizz meg büntől álmunkban is minket,
az álnok ördög ne bírjon el minket,
erőtleneket.*

*Adj békességes nyugodalmat nekünk
és tennen magad vigyázz, Uram, értünk,
hogy szép békével légyen felkelésünk,
teljes életünk.*

*Tégedet kérünk, Istennek szent Fia,
néked könyörgünk, mi Urunknak Atyja,
hogy azmit kérünk, szent Lelked megadja,
s meg confirmálja.*

*Add meg ezeket nekünk, kegyes Atyánk,
te szent Fiadért, ki minékünk Urunk,
és szent Lelkeddel légy kegyelmes
hozzánk,
tekénts mireánk.*

dicsőség néked.

Immár az napnak az ő kezdetiben,
néked könyörgünk Atyánk, igaz hitben,
segíts meg minket minden szükséginkben,
áldj meg lelkünkben.

Hogy tiszta szívből áldhassunk tégedet,
szép énekszóval dicsírjük tégedet,
józan elmével imádjunk tégedet,
mint Istenünket.

A setét éjnek reánk jövésében,
adjad, hogy lelkünk ne légyen setétben,
se pedig hitünk tökéletlenségben,
és tévelgésben.

Ha az mi testi szemeink alusznak,
lelki szemeink reád vigyázzanak,
az mi bűneink mind elaludjanak,
és meghaljanak.

Tartsd tisztán, Uram, testünket-lelkünket,
őrizz meg büntől álmunkban is minket,
az álnok ördög ne bírjon el minket,
erőtleneket.

Adj békességes nyugodalmat nekünk,
és tennen magad vigyázz, Uram, értünk,
nagy szép békével légyen felkelésünk,
teljes életünk.

Tégedet kérünk, Istennek szent Fia,
néked könyörgünk, mi Urunknak Atyja,
hogy az mit kérünk, Szent Lelked
megadja,
s-megconfirmálja.
Úgy légyen.

Eltűnt a kéziratosságban a záró versszak érdekes mozzanata. Megvolt a Komjáti graduálban, illetve forrásaiban. Fogadott fiak vagyunk Jézus által. Ezért 1574-ben nem úgy szól a szertartási himnusz naponta ismétlődő lezárása, hogy Add meg ezeket nekünk, kegyes Atyánk | Te szent Fiadért, ki minékünk Urunk, hanem így: Add meg ezeket minékünk szent Atyánk, | Te szent Fiadért, ki minékünk bátyánk.

[41] Lucis creator optime, lucem — RPHA 412 — Deus creator omnium, polique, RPHA 413

[42] Teljesség kedvéért, hogy a nyájas olvasónak ne kelljen keresgélnie, következik két szombatnapi himnusz csupán nyelvjárási szóalakokban eltérő szövege:

Kálmáncsai graduál [42]

*Fölséges Isten, mennynek földnek Ura,
és mindeneknek nagy bölcs alkotója,*

Spáczai graduál 198–200

*Felséges Isten, mennek földnek Ura,
és mindeneknek nagy bölcs alkotója,*

*világosságnak csudálatos Atyja,
és formálója.
Hogy megmutatnád te nagy jóvoltodat,
bölcsségedet és nagy hatalmat,
te foghatatlan világosságodat,
bóldogságodat.
A mennynek, feldnek ő teremtésében,
hogy még ez világ volna setéségben,
világosságot teremtél az égben
szép tündöklésben.
Te megválasztád akkoron az napot,
a setét éjtől az világosságot,
dolog tételre rendeléd a napot,
az szép világot.
Fáradtság után elaluvásunkra,
szerzéd az éjet mi nyugovásunkra,
és hogy ez élet minket még elhagyna,
és megnyugotna.
Akkor változik el testi világunk,
és következik kedves nyugodalmunk,
jusson elődbe azért imádságunk,
fohászkodásunk.
Ne hagyj lelkünket bűnnek elbírnia,
örök élettől itt elszakadnia,
gonoszság miatt ne hagyj kárhozni,
megromlania.
De gerjessz minket az mennyei jókra,
örök életnek szép kívánságira,
mindön bűnöknek távoztatására,
útálására.
Add meg ezeket nekünk, kegyes Atyánk,
te szent Fiadért, ki minékünk Urunk,
és szent Lelkeddel légy kegyelmes
hosszánk,
tekénts mireánk.*

*világosságnak csudálatos Atyja,
és formálója.
Hogy megmutatnád te nagy jóvoltodat,
bölcsségedet és nagy hatalmat,
te foghatatlan világosságodat,
bóldogságodat.
Az mennek, földnek ő teremtésében,
hogy még ez világ volna setéségben,
világosságot teremtél az égben,
szép tündöklésben.
Te megválasztád akkoron az napot,
a setét éjtől az világosságot,
dolog tételre rendeléd a napot,
az szép világot.
Fáradtság után el aluvásunkra,
szerzéd az éjet mi nyugodalmunkra,
és hogy ez élet minket el ne hagyna,
és megnyugotna.
Akkor változik el testi világunk,
és következik csendes nyugodalmunk,
jusson elődben azért imádságunk,
fuhászkodásunk.
Ne hadd lelkünket bűnnek elbírnia,
erök élettől itt el szakadnia,
gonoszság miatt ne hadd kárhozni,
s megromlania.
De gerjessz minket az mennyei jókra,
örök életnek szép kívánságára,
minden bűnöknek távoztatására,
útálására.
Add meg ezeket nekünk, kegyes Atyánk,
te szent Fiadért, ki minékünk Urunk,
és szent Lelkeddel légy kegyelmes
hosszánk,
tekints mireánk.*

**Ó, mennyeknek fényessége (222),[\[43\]](#) ♪ nincs, utalás:
Úr Isten, te tartsz meg minket (233)**

Változott '48-ban több versszak szövege. Közülük örömmel fogadhatunk egyet, beleillik a himnuszba: jussát mondja lenni rajtunk → Követeli jussát bennünk (3). Helyes, megszünteti a latinizmust. Akik állandóan beszéltek latinul, nem érezték idegennek az ilyen latin szerkezeteket. Jó szándékú, de sikertelen változtatás viszont a következő: Könyörülj azért mirajtunk, | Úr Isten, könyörülj kérünk, → Már könyörülj meg mirajtunk, Úr Isten, mert magunk vagyunk (5). 'Magunk(ra) maradtunk' lenne a magunk(ban) vagyunk értelme, de a sorban nem fér el. Igaz, így hibátlan a párosrím, de ma éppen nem mondhatjuk, hogy jobban érthető, mint az eredeti. Ez a módosítás be nem vallott átvétel a 18. századi debreceni énekeskönyvből. Éneklés közben nem érezzük úgy a rím hiányát, mint költeményt olvasva, ez ellene szól csengő-bongó rímek keresésének. Máskor igen gyakori a szerkesztői inverzió, itt is lehetne alkalmazni; a nyomatékosító szóismétlést nem szükséges feltétlenül korigálnunk: Könyörülj, Urunk, Istenünk, | Úr Isten, könyörülj,

kérünk!

Rontás a következő, nem csupán teljesen szükségtelen: örök halált érdemlettünk → És örök halált érdemlünk (2). Az eredeti jobb, a múlt idő ismétlődik a versszakban. — Fájó pont a doxologia elrontása: Dicsőség néked Atyának, | veled együtt Megváltónknak, | és az mi Vigasztalónknak, | az dicső szent Háromságnak → Dicsőítünk, szent Atyánkat, | Véled együtt Megváltónkat, | És a mi Vigasztalónkat: | A dicső Szentháromságot (7). Az eredeti sokkal rangosabb. Rímel is. Az öreg debreceni énekeskönyv szerint a kezdősor: Ó, mennyeknek ékessége. A doxologia érintetlen. Nincs változtatás a 2–3. versszakban sem, nem innen ered tehát az indíttatás '48-ban.

Úgy légyen

Úgy légyen

Kálmáncsai [58]

Ó, felséges áldott király,
te Szentidnek dicsősége
bűnösöknek reménysége,
és egyetlen egy segödelme.
Vallást tészünk teelőtted,
hogy elvesztöttük magunkat,
haragodat ingerlöttük,
és az halált érdömlöttük.
Íme, azért mi bűneink,
elnyomorítottak minket,
ellenségünknek ereje,
elhatalmazott mirajtunk.
Nincs szívünknek
reménysége,
nincs lelkünknek bátorsága,
elfogyatkoztunk magunkban,
nyomorgunk mi halálunkban.
Könyörülj rajtunk, mi Urunk,
könyörülj, kérünk, Úr Isten,
tekints az te szent Fiadra,
és érötte végy föl minket.
Vessed réánk szömeidet,
távoztasd el bűneinket,
igazítsd meg mi hitünket,
és vigasztaljad szívünket.
Dicsőség néköd, szent Atyánk,

Öreg graduál 187–188

Ó, mennyeknek fényessége,
és szenteknek dicsősége,
bűnösöknek reménysége,
egyetlen egy segítsége.
Te előtted vallást tészünk,
hogy mi mindnyájan elvesztünk,
méltó haragodban estünk,
örök halált érdemlettünk.
Mert ímé, már az mi bűnünk
hatalmassan regnál bennünk,
melyért az mi ellenségünk
jussát mondja lenni rajtunk.
Nincs szívünkben reménységünk,
nincs lelkünkben csendességünk,
magunkban megfogyatkoztunk.
halál miatt nyomorodtunk.
Könyörülj azért mirajtunk,
Úr Isten, könyörülj kérünk,
szent Fiadért esedezünk,
szánj meg, és ne hagyj
elvesznünk.
Vessed réánk szemeidet,
vedd el rólunk bűneinket,
igazíts meg bűnből minket,
vigasztald meg szíveinket.
Dicsőség néked Atyának,

*mi Urunk Jézus Krisztussal, veled együtt Megváltónknak,
és szent Lélek Úr Istennel, és az mi Vigasztalónknak,
ki uralkodol örökké, az dicső szent Háromságnak.
Úgy légyön, Úgy légyen.*

[43] Rector potens, RPHA 1122 (1111); ♪ Veni redemptor gentium — ♪ (Quem pontus, terra, aethera) — Ráday [50] szövege változatlan: Hymni quotidiani ad matutinas preces, ad notam: Veni redemptor gentium. — Kálmáncsai [58]: a hetedszakai sorában Hymnus IX; előtte (VIII.) az alkalmazható dallam, ismétlődik: [61], [62], [65], számításba kell vennünk. Huszár Gál 1560/1561, d3b [péntek]: ad notam Rector potens, regveli himnusz. Eltérés: úgy légyen helyettámen.

A Kálmáncsai graduál szépen ö-ző szövege, mint 17. században másolt kéziratos graduálké általában, évtizedekkel korábbi, néha még a 16. századnál is korábbi magyarítás örököse.

Keserői Dajka János újraversionálta a kéziratos változatot, gondos és jó rímeléssel. Ennek viszont néhány tartalmi mozzanat áldozatául esett. Mondhatjuk, hogy (az elrontott doxologia, és az említett változtatások kivételével) követi az Öreg graduált a '48-as énekeskönyv, itt is csupán azért, mert az öreg debreceni énekeskönyv hetedszakai himnuszainak sorában az 56. sorszámú csak abban különbözik az Öreg graduáltól, hogy kezdősorában egy szó változott: Ó, mennyeknek ékessége.

Volt szertartási jártassága egykor a gyülekezet énekelni tudó részének. Iskoláink diáksága liturgikus énekkar volt, a kántor éneklőszéke (pulpitusa) körül állva végezte az énekes könyörgés szolgálatát. Ezért az iskolázott felnőttek értettek a református gregorián énekléséhez. Ameddig ezt egyházunk nem tilalmazta, addig tehát a himnuszokat is eredeti, díszes dallammal énekelhették. Versszakonként váltakozva hangozhat el az Új világosság jelenék ritmizált dallama, amelyet a gyülekezet énekel, és a graduál díszesebb dallama, ezt a kántor és az énekkar szólaltatja meg. Társulhat hozzájuk, vagy helyettesítheti a nehezebbeket néhány szintén alkalmas egyszerű dallam:

A solis ortus cardine / Veni Redemptor gentium / Vexilla regis

Creator alme syderum

O Pater sancte

Összegezve

Énekeskönyvünk 1948-ban a 18. századi öreg debreceni énekeskönyvet követte, az Öreg graduálra csupán hivatkozott. Ebből azért nem adódik szövegi eltérés, mert Debrecen változatlanul közölte a himnuszokat, vagy alig módosított néha egy-egy sort. Viszont ha jelentős az eltérés, mint a háromszorosára bővült Igaz Bíró, nagy Úr Isten himnusznál, vagy a Mennyei ige jelenék összevonásánál, énekeskönyvünk akkor is az Öreg graduált

jelölte meg forrásul, nem a későbbi kiadást. Ellenben az 1948-as „igazítások” sehol nem 18. századi forrásból valók, például az Ó, mennyeknek fényessége doxológiájának elrontása.

Egyazon műfajú a hét himnusz. Rögzített helye volt az egykori protestáns szertartásban. Hatvannégy himnusz található az öreg debreceni énekeskönyv elején, 1948-ban viszont szétszóródott a többi ének között ez a hét. Szertartási szempont így nem érvényesülhetett. Mesterséges elrendezésű énekeskönyvünk, ez független az énekek keletkezésétől és a graduálok korának szertartásától.

Ered1948-ban és 1950-ben még nem indult el a protestáns szertartások és graduálok kutatása. Csomasz Tóth Kálmán fél évtizeddel később, 1955-ben közölte Huszár Gál úrvacsorás szertartásrendjét, egyetlen dallampélda nélkül. [44] 1971-ben Huszár Gál első énekeskönyvét még nem találta meg Borsa Gedeon, csak 1975-ben. A graduálhymuszokról kutató társával, Bárdos Kornállal 1977-ben közölt tanulmányt Csomasz Tóth Kálmán.[45] Ő azután is vallotta az őskódex elméletet, tehát hogy a Batthyány-kódex a legkorábbi, és minden protestáns énekgyűjtemény egyetlen forrása. Ezért említette ismételtén az Öreg graduállal együtt a Batthyány kódexet is forrásként. Ez tévedés. A többretű hagyományban katalizáló szerepe volt Huszár Gál énekeskönyveinek, főként a Komjáti graduálnak (1574). [46] Meghatározta Csomasz Tóth Kálmán nézeteit a Hasper holland lelkész hibás elmélete is az egyházi hangnemekről és a dallamok módosításáról, meg a gyülekezeti éneklésről. Mindez szűkítette szerkesztői koncepcióját. Ezen túlmenően évtizedekig mondhattuk azt, hogy az akkori (politikai) állapot miatt 1964-ben lehetetlen volt az énekeskönyv tervezett újraserkesztése, vagy legalább javítása, és a liturgia reformja is. Ilyen okról többé nem beszélhetünk 1998-ban, az énekeskönyv ötvenéves évfordulóját mégsem jelezte semmiféle himnológiai munkálat.

Az éneklés és az énekeskönyv szerkesztésének teológiai érvei és követelményei nincsenek történetileg és kritikailag summázva. Teológiai nevelésünk mostohagyereke a szertartás és az éneklés. Az örökölt énekek átalakítását magyarázzák énekelhetőséggel, a szöveg és dallam azonos hangsúlyával (prozódia). Ez a kevés igazítás, átírás némelykor teológiailag (és hitvallásilag) lényegi, de költészetileg is az. A 18–20. századi énekköltés ma nem tárgya az irodalomnak, mint tudománynak. Református irodalmárok munkásságában sem talált helyet. Ez így van a 19. század közepe óta.

Csomasz Tóth Kálmán műve egyházunk történetében az első himnológiai kézikönyv, adattár 1948-as énekeskönyvünkhöz. Ma már elérhető az interneten, 1971-es munkája is, ez örvendetes. Ideje volna, hogy éppen így széleskörű nyilvánosságot nyerjen az idejét múlta és téves elméletek helyesbítése, meg a régi adatok pótlása és kiegészítése.eti himnusz dallamot nem közölt énekeskönyvünk az Öreg graduálból. Az öreg debreceni énekeskönyv is az Örvendezzen már e világ dallamára énekelte az Új világosság jelenék himnuszt. Ajánlj még dallamokat: Az Istennek szent angyala; Ó, ártatlanság báránya; Mennyei Atyánk, Úr Isten; E földön ti minden népek és Úrnak szolgálói mindnyájan. Ebből választott a kántor; és 1948-as énekeskönyvünk is. Szertartási és zenei okkal nem ajánlható, hogy azonos szótagszám miatt ismert német koráldallam társuljon himnuszhoz, mint Úr Isten, te tarts meg minket (233), Urunk Jézus, fordulj hozzánk (166), Krisztus, ki vagy nap és világ (500), Örvendezzen már e világ (330). Nem kívánatos, de szükségből megeshet. Jobb megoldás egyszerű dallamok választása

Fekete Csaba

[44] Huszár Gál énekeskönyvének úrvacsorai liturgiája. Református Egyház VII (1955) 342–348

[45] A magyar protestáns graduálok himnuszai. Népzene és Zenetörténet III (1977) 276–277.

[46] Vö. a problémákra Fekete Csaba: A délvidéki graduálok és a viszonyítás megoldatlanságai.
mnytud.arts.unideb.hu/amolnar/FCS_delvideki_gradualok.pdf

<http://confessio.reformatus.hu/v/het-himnusz-az-oreg-gradualbol/#page10>